

25.05.2020, 10:37

«Μη μου άπτου», το τέλος της (επ)αφής, αρχή ενός άναπτου καινούριου κόσμου;

Ελένη Καπετανάκη-Μπριασούλη*

«Δεν νομίζω ότι θα κάνουμε χειραψία ξανά... θα ήταν καλό όχι μόνο για την αποφυγή του κορωνοϊού, θα μείωνε δραματικά και τα περιστατικά γρίπης σ' αυτή τη χώρα».

(Δρ. Anthony Fauci (ΗΠΑ), Απρίλιος 2020)

«Η μαγική λέξη είναι η απόσταση»

(Καθ. Σωτήρης Τσιόδρας, Απρίλιος 2020)

Αυτές οι ρήσεις δίνουν το στίγμα της γενικότερης προτροπής για κατάργηση της επαφής μεταξύ ανθρώπων, αλλά και με τα υλικά πράγματα, σαν μέτρο κατά του κορωνοϊού. Ζωηρή συζήτηση έχει ήδη αρχίσει για τις συνέπειες της, κυρίως τις κοινωνικές και ψυχολογικές.

Το τέλος της επαφής, όμως, έχει πιο θεμελιώδεις και ουσιαστικές συνέπειες που απορρέουν από το ρόλο και τη σημασία της αφής για την επιβίωση και τη σχέση του ανθρώπου με τον εαυτό του και τον κόσμο, όπως διεξοδικά άναλυσε ο Αριστοτέλης και επιβεβαιώνει η έρευνα στην Ψυχολογία και τις Νευροεπιστήμες. Η σχέση της αφής με τη γνώση, την αντίληψη, τις επιθυμίες, τα συναισθήματα, τη νοημοσύνη, τη σκέψη, την πράξη και τη φρόνηση, υπογραμμίζουν τον θεμελιώδη ρόλο της στις προσωπικές και συλλογικές αποφάσεις και εξηγούν τις δραματικές κοινωνικο-πολιτιστικές και πολιτικές αλλαγές που προλέγουν πολλοί σχολιαστές για την μετά-τον-κορωνοϊό εποχή.

Η αφή είναι η πρωταρχική, ζωτικής σημασίας αίσθηση για να διατηρηθεί ένας οργανισμός στη ζωή. Η αφή μπορεί να υπάρξει χωρίς τις άλλες αισθήσεις αλλά χωρίς αφή άνθρωποι και ζώα δεν μπορούν να έχουν τις άλλες αισθήσεις (που

αφορούν το ευ ζειν), ούτε την «κοινή αίσθηση» (να νοιώθουν ότι αισθάνονται!), και συνεπώς, να χαρακτηρίζονται έμψυχα όντα.

Το αντικείμενο της είναι πολλαπλό και όχι εύκολα προσδιορίσιμο. Το δέρμα μεσολαβεί μεταξύ του αισθητού αντικειμένου και των αισθητηρίων της αφής, που αρκετά βρίσκονται μέσα του, και εκτίθεται σε πολλαπλά αισθητηριακά ερεθίσματα. Οι απτικές συμπίπτουν με τις υλικές ιδιότητες των πραγμάτων (θερμότητα, ξηρότητα, σκληρότητα, υφή, σχήμα, μέγεθος).

Η αφή επιτελεί δύο βασικές λειτουργίες: αναγνώριση πραγμάτων και χώρου και προστασία από κινδύνους. Η απώλεια της συνεπάγεται απώλεια ελέγχου και προσδιορισμού της θέσης και κίνησης των άκρων, προβλήματα βάδισης, απουσία αίσθησης πόνου και θερμότητας, δυσκολίες λόγου, μείωση και δυσκολίες εκμάθησης νέων δεξιοτήτων.

Η αφή είναι η κατ' εξοχήν αίσθηση της υλικότητας των πραγμάτων. Όταν ένα σώμα έρχεται σε επαφή, ενεργητικά ή παθητικά, με άλλα σώματα αποκτά (επί)γνωση τόσο του ίδιου όσο και των άλλων σωμάτων. Το να αγγίξεις κάτι ισοδυναμεί με το να σ' αγγίξει κι αυτό. Το αισθητό ισοδυναμεί με το απτό (Αριστοτέλης, Περί γενέσεως και φθοράς). Άγνοια ενός πράγματος είναι να μην το αγγίξεις (Αριστοτέλης, Μεταφυσικά).

Οι άνθρωποι έχουν περισσότερο αναπτυγμένη την αίσθηση της αφής (μεγάλη ικανότητα απτικής διάκρισης) και ως εκ τούτου είναι τα πιο νοήμονα ζώα (Αριστοτέλης, Περί Ψυχής). Η κατανόηση του κόσμου γίνεται με ένα συνδυασμό αφής και σκέψης (Αριστοτέλης, Μεταφυσικά).

Οι πρωτογενείς απτικές και οι άλλες αισθητηριακές πληροφορίες, κατόπιν επεξεργασίας από τη φαντασία, και κάτω από ποικίλες ενδογενείς και εξωγενείς συνθήκες, 'μεταφράζονται' σε εικόνες, γίνονται η αντίληψη των ανθρώπων, των πραγμάτων, του κόσμου. Η ψυχή δεν σκέφτεται χωρίς εικόνες (Αριστοτέλης, Περί Ψυχής).

Σ' αυτές τις εικόνες απευθύνονται οι ορέξεις (επιθυμίες, βουλές, συναισθήματα), οι βαθιά ριζωμένες παρορμήσεις των ανθρώπων να προσεγγίσουν, να αγγίξουν (!) τους άλλους και τα πράγματα για να ευχαριστηθούν, που αποτελούν τις κινητήριες δυνάμεις κάθε δράσης. Για να τις ικανοποιήσουν, οι άνθρωποι ενεργοποιούν μια διαδικασία σκέψης και λήψης απόφασης: θέτουν στόχους, διαμορφώνουν και κρίνουν εναλλακτικές επιλογές

και επιλέγουν την πιο επιθυμητή που θέτουν σε εφαρμογή, δηλαδή πράττουν για να πετύχουν τους στόχους τους.

Αναδεικνύεται, έτσι, η σημασία των πρωτογενών αισθητηριακών δεδομένων που, πριν από τη γλώσσα, επεξεργάζεται ο άνθρωπος για να πάρει πληροφορία, να διαμορφώσει εικόνες, να σκεφτεί και να πράξει.

Αν η αφή κατέχει μια τόσο πρωταρχική και κρίσιμη θέση στη διαδικασία πρόσληψης του κόσμου, πως θα είναι ένας άναπτος κόσμος;

Χωρίς (επ)αφή με τα πράγματα λογικό είναι να ατονήσουν τα αισθητήρια της αφής, όπως συμβαίνει με όλα τα όργανα όταν δεν χρησιμοποιούνται (θυμηθείτε τα λευκά κελιά), και να εξασθενήσει η αίσθηση της αφής.

Χωρίς απτικά δεδομένα η αναγνώριση του κόσμου (υλικές ιδιότητες) και η προστασία από κινδύνους θα είναι ελλιπής και θα εξαρτάται από τις άλλες αισθήσεις, που επειδή εξαρτώνται από την αφή, θα δίνουν ελλιπή, ανεπαρκή και ασύνδετα δεδομένα, συγκρινόμενα με την 'κανονική' λειτουργία της αφής που τα συνδέει.

Με την αφή απύσα και τις άλλες αισθήσεις λαβωμένες, χάνεται η αίσθηση του ότι νιώθεις (συχνά αγγιζόμαστε ή τσιμπιόμαστε για να νοιώσουμε ότι υπάρχουμε...), το άμεσο βίωμα του εαυτού, των άλλων και των πραγμάτων γενικά. Χωρίς αφή, απλά ... δεν θα υπάρχουν. Όπως είναι λογικό να επηρεαστεί η ανάπτυξη των συναισθημάτων, της νοημοσύνης και της κατανόησης του κόσμου. Είναι γνωστή η διαφορά της αντίληψης και κατανόησης ενός προβλήματος μεταξύ όσων το έχουν βιώσει και όσων το παρατηρούν/μελετούν.

Κυρίως, όμως, προβληματίζουν οι άναπτες εικόνες, η αντίληψη του κόσμου, τα αντικείμενα των ορέξεων. Πως θα είναι να επιθυμείς κάτι που δεν πρέπει/δεν μπορείς να αγγίξεις για να το νοιώσεις (η όρεξη συνδέεται με άγγιγμα), αλλά το αντιλαμβάνεσαι μόνο με τις υπόλοιπες αισθήσεις; Πως θα λειτουργεί η διαδικασία σκέψης, διαβούλευσης και λήψης απόφασης με μια, τη βασικότερη, αίσθηση λιγότερη;

Πως θα είναι οι άναπτες αποφάσεις και οι άναπτες πράξεις;

Πως θα είναι δυνατόν με άναπτες εικόνες να δρας με φρόνηση; Να επιλέγεις και να πράττεις τη μεσότητα για να πετύχεις το καλό, το ευ ζην, για τον εαυτό σου και για τους άλλους;

Οι διαπροσωπικές και συλλογικές σχέσεις, όταν θα επιτελούνται αυτές οι προσωπικές αλλαγές, αυτονόητα θα είναι διαφορετικές – κοινωνικότητα, κοινωνικοποίηση, συνεργασία, συμμετοχικότητα, συλλογική δράση, συλλογική λήψη αποφάσεων, πολιτικές σχέσεις. Κάποιες έχουν ήδη εμφανιστεί με την αντικατάσταση απτικών εμπειριών με ανέπαφες (συναλλαγές, χειρισμοί, κ.ά.).

Νέες μορφές κοινωνικών ανισοτήτων θα διαμορφωθούν, που θα σχετίζονται με την παρουσία/δυνατότητα ή απουσία/αδυναμία επαφής και τις υπάρχουσες ανισότητες εισοδήματος, μόρφωσης, φύλου, πρόσβασης και δικαιωμάτων στα «κοινά».

Η απουσία της άμεσης εμπειρίας που δίνει η (επ)αφή θα ισχυροποιήσει πρακτικές εξ αποστάσεως επηρεασμού και διαμόρφωσης της γνώσης, της αντίληψης (των εικόνων) και των επιθυμιών που στοχεύουν στις άλλες αισθήσεις όπως ήδη γίνεται (θεάματα, ακούσματα).

Ιδιαίτερα αναμένεται να ενισχυθούν οι πρακτικές λόγου, που ήδη χρησιμοποιούνται (πράσινα, έξυπνα, ανέπαφα, κυκλικά, βιο-κάτι), για να διαμορφώνουν με έννοιες/λέξεις του συρμού το πλαίσιο ζωής και σκέψης των άναπτων πολιτών.

Αναπόφευκτα, ο τρόπος διακυβέρνησης των κοινών υποθέσεων θα είναι διαφορετικός στον άναπτο κόσμο. Πως, και από ποιους, θα ορίζεται το 'κοινό καλό' χωρίς την άμεση εμπειρία των ανθρώπινων και υλικών συνιστωσών του; Πως, και από ποιους, θα προσδιορίζονται οι στόχοι για την επίτευξη του; Πως θα εξασφαλίζεται περιεκτική, συμμετοχική και αδιάβλητη διαβούλευση, κοινωνικά δίκαιη κρίση και αξιολόγηση επιλογών και πως θα επιλέγεται η 'μέση λύση' που αποφεύγει ακραίες και μεροληπτικές δράσεις όταν οι δυνατότητες (επ)αφής με ανθρώπους και πράγματα θα είναι περιορισμένες στην ανέπαφη κοινωνία;

Φαντάζει δυστοπικό σενάριο επιστημονικής φαντασίας η πρόβλεψη του άναπτου καινούργιου κόσμου αλλά θέτει κοινωνικά και πολιτικά διακυβεύματα και προκλήσεις που δεν μπορούν να αγνοηθούν. Όπως σχολίασε ο καθηγητής Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου του Τέξας (Austin), Arthur Markman, "η πραγματική έγνοια είναι ότι θα αναπτύξουμε μια νέα κανονικότητα χωρίς αφή, κι έτσι δεν θα αντιλαμβανόμαστε τι μας λείπει με το να μην έχουμε απτική επαφή με τους ανθρώπους στο κοινωνικό μας δίκτυο» (BBC 2020).

Μπορεί να είναι κι έτσι αλλά μπορεί να είναι κι αλλιώς. Γιατί σαν βιολογικά όντα πάντα θα έχουμε την επιθυμία να αγγίξουμε να μας αγγίξουν. Και για να πειστούμε για την αλήθεια των πραγμάτων δεν θα ησυχάζουμε αν δεν βάζουμε τα (καλοπλυμένα) χέρια μας «επί τον τύπον των ήλων»...

*Τμήμα Γεωγραφίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου e.briassouli@aegean.gr

Επιλεγμένα αναγνώσματα:

Αριστοτέλης, Περί ψυχής, Περί ζώων, Μεταφυσικά, Περί γενέσεως και φθοράς.

Digital dialogue 63: Aristotle on Touch (podcast)

Stanford Encyclopedia of Philosophy (2015) Touch.
<https://plato.stanford.edu/entries/touch/>

BBC: "Coronavirus: Will we ever shake hands again?", 6/5/2020

Massie, P. (2013) Touching, Thinking, Being: The Sense of Touch in Aristotle's De anima and Its Implications. *Minerva - An Internet Journal of Philosophy* 17 (2013): 74-101. ISSN 1393-614X.

Gillet, G. (2018) *From Aristotle to Cognitive Neuroscience*. Palgrave Macmillan.

Hertenstein, M.J., Weiss, S.J. (2011) *The Handbook of Touch; Neuroscience, Behavioural, and Health perspectives*. Springer.

Γιαλαμά, Α. (2018). Η Αίσθηση και η Φαντασία στο Περί Ψυχής του Αριστοτέλη. Πτυχιακή εργασία. Τμήμα Φιλοσοφίας, Π. Πατρών.

Κάβουρας, Κ. (2020) Δημόσιος Χώρος και Φυσική Απομάκρυνση στην COVID-19 Εποχή. ΕΝΑ Ινστιτούτο Εναλλακτικών Πολιτικών.

Παπαγιάννης, Γ. (2008) Οι Αισθήσεις και η Κοινή Αίσθηση στον Αριστοτέλη. Διπλωματική εργασία. Τμήμα Φιλοσοφίας. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

TAGS

νευροεπιστήμες

αισθήσεις

κορονοϊός

πανδημία